

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

MORÁVIA ÉS A HONFOGLALÓ MAGYAROK

Juhász Péter

PhD hallgató

Történeti Intézet, Szegedi Tudományegyetem (Magyarország)

pjuhasz2003@gmail.com

Abstract

The geographical location of early medieval Moravia is a long debated issue in the Central European historical research. The problem is related with the emergence of Slovak national identity in nineteenth century. The Slovak historians based their arguments upon some medieval sources (Cosmas Pragensis, Pulkawa, Dalimil) and some Renaissance historical works supposed, that the Moravian people were the ancestors of the Slovak people. So the Moravian princes, i.e. Moimir, Rastislav and Swatopluk became the national heroes of the Slovak history. Nevertheless, by the analysis of contemporary sources, mainly the Annales Fuldenses, and other yearbooks, and some narrative sources (De Administrando Imperio, Muslim writers, like Gardīzī and Al-Mas'ūdī, Old Russian Yearbook, the Legend of Naum, Regino's Chronicon, the Legend of Saint Apri, the letter of Pilgrim, the History of Popes, Aventinus) the real geographical situation of Moravia can be reconstructed. The place of Moravia seems to be very similar in all sources: it's marked with the Sava, Lower Danube and Southern Morava (Margus) rivers, as adjacent with Bulgaria in the antique Moesia, or modern North Serbia. In Slovak research the archaeological sources supplied the main argument for the northern location of ancient Moravia. The remnants of fortresses, temples and manor houses in the valley of the northern Morava river are very similar to the archaeological sites of 9th century Pannonia. However, Pannonia had never been a Moravian territory, it was a Frankish county in this period, and the archaeological data reflect a Frankish edge culture, like the archaeological relics of northern Morava valley.

Keywords: Slovak history, Moravia, geographical location, contemporary sources

Bevezetés

A koraközépkori Morva fejedelemség nagy karriert futott be a cseh és szlovák történetírásban, különösen a 18-19. századi nemzetépítés során. A huszonegyedik század elejének szlovák történeti felfogását mindennél beszédesebben mutatják be Matúš Kučera professzor gondolatai. Szerinte a szlovák írástudók által írt kevés nagymorva forrást a nomád magyar hordák elpusztították. Kiírtották a nagymorva államiság, Szvatopluk, Cirill és Metód emlékét, ezért nincs Szlovákiában hagyományuk. Anonymus szlávgyűlölő magyar nacionalista volt, a krónikák egyszerűen hazudnak. [Kučera, Matúš, 2010] A modern társadalom igényei helyett a

II. Fiatalok Európában Konferencia Pécs, 2015. november 13-14. Sopianae Kulturális Egyesület Konferencia kötet

nemzeti célok történetiellen megközelítése a saját társadalom fejlődésére és a regionális együttműködésre egyaránt rendkívül káros. Ezért az egykorú, hiteles forrásokon alapuló valóságos történeti kép kialakítása mulhatatlanul szükséges egy egészségesebb, toleránsabb közfelfogás kialakítása érdekében.

A koraközépkori Moráviát a cseh és szlovák kutatás a mai Morvaország területére helyezte. Azonban több kutató is szembehelyezkedett ezzel a felfogással, az egykorú források alapján a mai Észak-Szerbia területére helyezve azt. Elsőként a magyar-lengyel származású amerikai történész, Boba Imre szállt síkra e lokalizáció mellett, példamutató alapossggal elemezve a problémát. Nyomában több ismert kutató, és a magyar történetírás egy része is hasonló álláspontra helyezkedett, a hagyományos lokalizációval is számolva. [Boba Imre 2005, 73-142. Bowlus, Charles R. 1995, 107-109, 119-120, 125-127, 173-174, 183-185, 192, 221-229. Eggers, Martin 1995. Kristó Gyula 1980, 194-195. Tóth Sándor László 1996, 877-906].

Tanulmányom a magyar hagyomány mellett a hazai és külföldi egykorú és közelkorú írott források elemzésével, hitelességük vizsgálatával és információik összevetésével igyekszik választ találni a koraközépkori Morávia földrajzi elhelyezkedésének problémájára. Az írott források többnyire a magyar honfoglalást Morávia magyar elfoglalásával azonosítják: „A források zöme a morvákat jelölte meg a magyarok – egyetlen – ellenségének, akiket elűztek (Konstantinos), akiktől új hazájukat elfoglalták (Konstantinos, 14. századi Krónika, Kézai; s részben Aventinus és Anonymus), akiket csatában legyőztek (Krónika, Kézai). A források (Anonymus kivételével) nem tudnak semmit a bolgárok ellenállásáról, s a keleti frank ellenállás is csak 900 őszén bontakozik ki (Fuldai Évkönyvek, Aventinus).” Egyetérthetünk azzal, hogy „csak egy esetben számolhatunk közvetlen morva-magyar harcokkal...ha ti. Nagy Morávia a Dunától keletre levő, a magyarok által megszállt területen volt, s így e régió nem a Morva fejedelemség periferiájának számított.” [Tóth Sándor László 1996, 877-906, 893, vö. még Tóth Sándor László 2011, 165–166]

1 Morávia szerepe a magyar honfoglalásban

A 14. századi krónikakompozíció szerint „...Kusid venisset *in medium Ungarie et circa partes Danubii* descendisset...venit ad ducem provincie, qui regnabat post Atilam, vocatum Zuatapolug...Kusid autem de aqua Danubii lagenam implens...”,...ad praedictum ducem eundem nuncium remiserunt et ei equum album et magnum cum sella deaurata auro Arabie et freno deaurato miserunt *pro terra sua*.” Árpád Szvatopluknak szóló üzenete szerint „*terram tuam cum equo emerunt, herbam cum freno, aquam cum sella*.” Zuatapolug „*pre timore in Danubium se iactavit, in quo pre aquarum vehementia suffocatur*.” A Képes Krónika Lél megtelepedése kapcsán említi a morvakkal azonosított messianusokat, „*Messianos (Missarios, Messarios) scilicet Bohemicos de partibus Golgate*.” [SRH I. 288–289 (c. 28.) 291 (c. 32)]. Anonymus 13. század eleji gestájában a következőket írja: „*Terram vero que iacet inter Thisciam et Danubium preoccupauisset sibi Keanus magnus dux Bulgarie avus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum et fecisset ibi habitare Sclavos et Bulgaros. Terram vero que est inter Thisciam et siluam igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuio Morus usque ad fluvium Zomus, preoccupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habebat amicas, et terram illam habitarent gentes qui dicuntur Cozar*.” „...quomodo mortuo Athila rege magnus Keanus preavus ducis Salani dux de Bulgaria

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

egressus, auxilio et consilio imperatoris Grecorum preoccupaverat terram illam, qualiter etiam ipsi Sclavi de terra Bulgarie conductu fuerunt ad confinium Ruthenorum...” Ménmarót saját földjéről így szól: „...terram hanc ab atthauo meo, sed tamen modo per gratiam domini mei imperatoris Constantinopolitani nemo potest auferre de manibus meis.” [Anonymus, Gesta Hungarorum, In: SRH I. 48–49 (c. 11.) SRH I. 51 (c. 12.) 61 (c. 20.)] Kézai Simon 1280 körül írt Gestája több információt közöl Morávia eredeti helyéről: „Surrexit tandem *Zvataplug filius Morot*, princeps quidam in Polonia, qui Bracta subiugando Bulgaris *Messianisque* imperabat, incipiens similiter in Pannonia post Hunnorum exterminium dominari.” „Tradunt quidam, quod Hungari Morot, non *Zvataplug* in secundo eorum reditu in Pannonia reperissent principantem.” [SRH I. 163 (c. 23.)]

Mindegyik magyar forrásunkból megállapítható, hogy a hagyomány szerint Szvatopluk, Anonymusnál Salán néven, a Duna-Tisza közén, a későbbi Magyarország közepén tartotta székhelyét, ahol a magyar követség felkereste. A magyar hagyományban élt annak emléke, hogy országukat a morva Szvatopluktól vagy fiától vásárolták, amelynek vége fegyveres konfliktus lett. A magyarok a felszerszámozott lóval a steppei jogszokást követve juttatták kifejezésre a földterület birtokba vételére vonatkozó igényüket, míg a morva uralkodó alattvalókkal vélte gyarapítani országát. [Szovák Kornél 1991, 563–569, 566–568, Ivanics Mária 2001, 45-59, 56-57] Külön figyelmet érdemel a krónikák *Messianos*, *Missarios*, *Messarios* népneve, és a Kézainál Bulgáriával együtt szereplő *Messianis* alak. A *Messianos*, *Missarios*, *Messarios*, *Messianis* nevek mind a névalak, mind pedig Bulgária szomszédsága okán az antik Moesia földrajzi névvel (Észak-Szerbia) egyeztethetők. Salánnak a bulgár Keán (kán/kagán) fejedelemtől származása, a morva népnév magyar „marót” alakját viselő Ménmarót ősapjának, Marótnak a bizánci császár kegyéből való birtoklása a morvák ortodox térítésével függhet össze. A magyar krónikás hagyomány tehát a mai Belgrád, Al-Duna vidéket, a Duna-Tisza közét és a Tiszántúlt azonosítja Szvatopluk regnumával. [Moesiára: Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor 2006, 143; Pannóniára: Veszprémy László, In: KMTL 526]

A magyarok a Kárpát-medencében pontosan úgy jártak el a morvakkal, mint előzőleg velük a besenyők. A besenyők a DAI szerint előbb elűzték a magyarokat és elpusztították szállásaikat, majd a pusztává lett területeket otthagyva távoztak, hogy később családjaikkal visszatérve, megtelepüljenek. A visszatérő magyar haderő földjét „pusztán és feldúlva” találta. A magyarok hasonló módon, több pusztító akció után szállták meg Megalé Moravia területét. [MEH 117, Tóth Sándor László 1988, 541–575, 568; Tóth Sándor László 2010, 61] Konstantinos császár szerint a magyarok „teljesen tönkretették őket,” majd szétszóródva a szomszédos népekhez menekültek. [MEH 118]. A Naum-legenda a DAI-val egyezően közli, hogy az igazhitű atyáknak Moráviából Metód 885-ös halála utáni kiűzését követően „Nem sok év után eljöttek az ugrok, a peon nép, és földjüket elfoglalták és elpusztították azt. Akiket azonban az ugrok nem ejtettek foglyul, Bulgáriába futottak. És földjük pusztá maradt az ugrok hatalmában.” [Király Péter 1976, 842–852, 844–845]. A kései humanista bajor történetíró, Aventinus ugyanezt az eljárást írta le a két Dácia magyar meghódítása kapcsán. Kusal magyarjai (ungri) 893-ban, szövetségben Arnulffal, elpusztították a területet, elűzték lakóit, majd elfoglalták azt: „Kusal és a magyarok még sokkal dühösebben kegyetlenkedtek; fellepként elárasztották mindkét Dáciát...” „...a régi lakosságot legyilkolták...” [HKIF 271].

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

Forrásaink (DAI, Naum-legenda, Aventinus) feltűnően hasonló eseményeket írnak le, így kétségtelenül ugyanarra vonatkoztathatók. Az első betörést csak később követte tényleges betelepülés, éppúgy, mint a besenyők esetében. A magyarok a besenyőktől szorongattatva kérhettek a morva uralkodótól területet, aki támogatást remélhetett tőlük Arnulf ellenében. [Vajay, Szabolcs 1968, 20]. A morva uralkodó egy felszerszámozott ló ellenében át is adta a Duna-Tisza közét és a Tiszántúlt, tehát a „két Dáciát” a magyaroknak. Theotmar salzburgi érsek 900-ban írt leveléből ki is derül a morvák és a magyarok hosszabb ideig (889-892?) fennállt szövetsége, hiszen „Ipsi enim crimen, quod nobis falso semel factum imposuerunt, multis annis peregerunt.” sc. „...per canem seu lupum aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse...” [CFHH 2200]. A magyarok nem tartották magukat elkötelezettnek, Szvatopluk ellenségével, Arnulffal szövetkezve annak jóváhagyásával, erőszakkal vették el jussukat. Ezután részt vettek Arnulf morva és itáliai háborúiban, morva háborúival összefüggésben a bolgárok ellen is hadat indítottak, ami világosan kifejezi Arnulftól való függésüket az elnyert földterület fejében. Korabeli forrásaink tehát megerősítik a magyar hagyományt a magyar-morva viszonyt illetően.

2 Egykorú forrásaink Morávia földrajzi helyéről

A modern kutatás a mai Csehország keleti részén, a Morava folyó medencéjében feltárt 9. századi régészeti kultúrával azonosítja a korabeli Moráviát, a magyar szállásterületen kívül. Vajon mi lehet a magyarázata ennek az ellentmondásnak? A morvák forrásainkban elsőként 822-ben, a lázadó Ljudevit, Dráva-Száva közötti pannon-szláv vazallus fejedelem meghódolása kapcsán tűnnek fel a keleti szlávok körében: a. 822. „omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritum, Soraborum, Wiltzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in Pannonia residentium Avarum” [Einhardi Annales 209] A morvakkal együtt említett szláv törzsek legkorábban a Dunától északra szerepelnek: a. 789. „Carlus per Saxones iter faciens venit ad Albim fluvium, habens in exercitu suo Francos, Saxones, Sorabos, et Abodritos...transito flumine (Habola), Sclavorum, qui vocantur Wilzi...terram.” [Ann. Fuldenses Pars I. 11] a. 804. „Saxones transalbianos...pagos transalbianos Abodritis, [Ann. Fuldenses Pars I. 15] a. 806. „terram Sclavorum, qui dicuntur Sorabi, qui sedent super Albim fluvium” a. 808. „Abodritos...ad Albiam...” a. 816. „Saxones et orientales Franci expeditionem in Sorabos slavos” a. 817. „Abodritorum...iuxta Albim...” [Ann. Regni Francorum 121, 125, 128, 145, 147] a. 822. „parte orientalis Saxoniae quae Soraborum finibus contigua est.” [Ann. Fuldenses Pars I. 22] a. 846. „Ludowicus, filius Ludowici Pannoniam subegit et Behemos domum rediens vastavit.” [Ann. Hildesheimenses 17] a. 867. „Saxonibus et Toringis adversus Abodritos hostiliter dirigit” [Annalium Bertinianorum 474] a. 869. „...Winidos qui in regionibus Saxonum sunt” [Annalium Bertinianorum Pars Tertia S. 485] a. 880. „Sclavi, qui vocantur Dalmatii et Behemi atque Sorabi...vicini...Saxonum” [Ann. Fuldenses Pars II. Meginhardus 94-95] a. 871-899. „A Maroaro-któl nyugatra vannak a Dyring-ek és a Behemek. Maroarolande-től északkeletre vannak a Dalamens-ek, ezektől keletre a Horithi-k, északra a Surpe-k.” [Description Of Europe 314-315] a. 942. „Északra tőlük (a turkoktól) Murāwah városa van és a szlávok többi országa.” [Elter István 2009, 62] a. 1172. „ab austro Boemos et eos qui dicuntur Moravi sive Karinthi atque Sorabi.” [CFHH II. 1129, CFHH I. 683]. A 810-es évek végétől szláv törzsek tűnnek fel forrásainkban ugyanezen elnevezések alatt, délen, a Balkánon is: a. 818. „legati Abodritorum (orientalium cf. a. 824.), videlicet ac Bornae ducis Guduscanorum et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum societate desciverant et ad nostros

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

finis se contulerant, simul et Liudewiti ducis Pannoniae inferioris.” [Ann. Regni Francorum 149] a. 819. „Contra Liudewitum quoque Sclavum in Pannonia rebellantem” [Ann. Fuldenses Pars I. 21] ...quem (Liudewitum) iuxta Dravum fluvium...Borna vero dux Dalmatiae...ad Colapium fluvium...Guduscani domum regressi iterum a Borna se subiguntur.” a. 820. „tres exercitus contra Liudewitum mittuntur...unus de Italia per Alpes Noricas, alter per Carantanorum provinciam, tertius per Baioariam et Pannoniam superiorem intravit... longitudine itineris et Dravo flumine...qui per Pannoniam superiorem iter fecerat, in transitu Dravi fluminis...reversis Carniolenses, qui circa Savum fluvium habitant.” a. 821. „Borna dux Dalmatiae atque Liburniae... a. 822. ...Liudewitus Siscia civitate relicta ad Sorabos.” [Ann. Regni Francorum 151, 152-153, 155, 158] a. 823. „Liudewitus...qui superiore anno propter exercitum contra se missum relicta Siscia civitate ad Sorabos, qui magnam Dalmatie partem obtinere dicuntur, fugiendo se contulit, cum iterum in Dalmatas ad Liudemuhlsum avunculum Bornae ducis pervenisset” [Ann. Fuldenses Pars I. 22-23] a. 824. „legatos Abodritorum qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt” [Ann. Regni Francorum 165]. a. 870. „Priwina exulatus a Moimaro duce Maravorum supra Danubium venit ad Ratbodum. „Quam Priwina timens fugam iniit regionem Vulgariam...de Vulgariis Ratimari ducis adiit regionem...Priwina...pertransivit fluvium Sawa ibique susceptus a Salachone comite pacificatus est cum Ratbodo.” [Kiss Péter 2001, 69-88, 82] a. 943-947 (870 tájára): „További fajtájuk a manābih, királyukat Ratimīr-nak hívják, továbbá a sarbīn...murāwa...hurwātīn...šāšīn...hišānīn... barāngābīn.” A *Conversio*-ban a bulgárok szomszédjaként szereplő Ratimīr itteni említése a déli szerbekre és horvátokra utal. [Al-Mas’ūdī: Kmoskó Mihály 2000, 199-200]. A 10. század közepén a szlávok törzsei Morava, Karvati, Sorbin, Lučuanin, Lwmmn (Ljachin?), Krakar, Bojmin. [Sefer Yosippon: Székely György 2001, 107-111, 107]. a. 1059. „Rex natale Domini in civitate Morawa, que in confinio Ungarorum et Bulgarorum sita est celebravit.” a. 1017. „Bawariorum et Marahensium confinio.” a. 1040. „Boemia, Moravia, Ungaria.” a. 1055. „Boemia, Moravia, Pannonia.” a. 1089. „Pragensis episcopus, Moraviensis episcopus.” [Annalista Saxo: CFHH 221-223]. Borna a guduscan-ok és timocan-ok fejedelmeként Dalmácia uralkodója volt, a guduscan-ok a Colapius (Kulpa) folyó vidékén éltek (818, 819, 821). A két nép a bulgároktól szakadt el, így a timocan-ok az Al-Duna és a Száva mentén, a bulgárok, abodriták és guduscan-ok között kereshetők. Ljudevit a Dráva-Száva közötti szlávok, a későbbi Szlavónia uraként a DAI híradása szerint Pannoniába és Illiricumba települt horvátok uralkodója lehetett (818, 819, 820). A déli sorab-ok Siscia kapcsán tűnnek fel, Dalmácia nagy részét birtokolva (822, 823). A déli abodriták a bulgárok szomszédjaként a Duna-menti Dáciában élve az Al-Duna-Temes folyók közötti régióban lakhattak (824).

Tekintettel az egymástól igen tekintélyes távolságra élő, de azonos névalakban jelentkező szláv törzsekre, együttes szereplésük önmagában nem nyújt elegendő támpontot közvetlen szomszédságuk megállapítására. A 822-ben a morvák után szereplő praedenecentus név 824-ben a keleti (déli) abodriták vulgáris, köznyelvi elnevezéseként szerepel, akik a bulgárok szomszédságában a Duna menti Dáciában, vagyis a mai Tiszántúlnak a Marostól délre eső részén éltek. A 822-ben Pannoniát lakó avarok pedig a Dunának a mai cseh-morva terület és a déli abodriták közé eső szakaszán éltek. A két tárgyalt szláv törzs tehát nem lehetett közvetlenül szomszédos, az avarok nem szláv mivoltuk miatt maradhattak ki a felsorolásból. Ez a helyzet a morvák szomszédságának és így lakóhelyének megállapításakor komoly bizonytalanságokat eredményez. Az ún. Bajor Geográfus 850 tájára keltezett *Descriptio*-ja két olyan szláv törzset

is említ, amely a „morva” névvel azonosítható nevet (Maraharii, Merehanos) visel, az egyiket a csehek, a másikat a bulgárok után: „Bethemare in qua sunt XV civitates. Marharii habent ciuitates XI. Vulgarii regio est immensa et populus multus habent ciuitates V. eo quod multitudo magna ex eis sit et non site is opus ciuitates habere. Est populos quem uocant Merehanos, ipsi habent ciuitates XXX.” [Geographus Bavarus]. Utóbbi, szintén a morvák eredeti névalakját viselő törzs másutt is a bulgárokkal kapcsolatban szerepel: a. 863. „...Rastizen Margensium/Marahensium Sclavorum ducem cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium...re autem vera ad Carantanos filium expugnaturus accessit.” [Ann. Fuldenses Pars II. 56]. a. 892. Missos etiam suos inde ad Bulgaros...transmisit...propter insidias Zwentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere de regno Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluenta Savi fluminis navigio in Bulgaria perducti.” [Annales Fuldenses. Continuatio Ratisbonensis 121-122]. a. 1059. „civitate Morawa, que in confinio Ungarorum et Bulgarorum sita est” [Annalista Saxo. CFHH I, 223]. Előfordul Alsó-Pannónia is a morvákkel összefüggésben: a. 946-955. „orientalis Pannonie regionumque Avarorum atque Maraharorum, sed et Sclavorum.” [CFHH I, 283-284]. a. 973. „inferioris Pannoniae atque Moesiae regiones, quarum provinciae sunt Avaria atque Maravia.” [CFHH I 396-398]. Annaleseink bejegyzései alapján a morvák lakóhelyét tehát igen nagy területen, a délkeleti cseh határvidéktől a Duna mentén egészen Bulgária északnyugati határaiig terjedő tájon kereshetjük. Némi segítséget nyújt a lokalizációban a Duna kettős antik elnevezésének, a „Danubius” és az „Ister” (Hister) neveknek a korabeli használata. Ehhez Paulus, aquileai pátriárkának Erik friauli herceghez a 8. század végén írt verse támpontot nyújt: „1. Mecum timavi saxa novem flumina / flete per novem fontes redundantia / quae salsa glutit unda ponti Ionici, Istris Sausque, Tissa, Culpa, Marua, / Natissa, Corea, gurgites Isontii. 6. Barbaras gentes domuit sevissimas, / cingit quas Drauva, recludit Danubius, / celant quas iunco paludes Meotides, / ponti coartat quas unda salsiflui, / Dalmatiarum quibus obstat terminus.” [Paulini Aquileiensis Carmina 131]. A Száva torkolat alatt tehát az Ister név, a Dráva torkolatánál már Danubius volt a folyó neve. Két esetben is bizonyosan az Al-Duna neve szerepel a morvákkel kapcsolatban: a. 872. „Sed dum Karlmannus caedes et incendia in Marahensibus exercuisset, Zuentibald misso clam exercitu copioso Baioarios, qui ad tuendas naves in litore Histri fluminis relictí fuerant, occupavit...” [Ann. Fuldenses Pars II. 76]. a. 883. „Zwentibaldus dux Maravorum...de septentrionali parte Histri fluminis...ultra Danubium.” [Ann. Fuldenses Continuatio Ratisbonensis 111].

Az annalesek többnyire rövid, részletesebb földrajzi adatokat nem nyújtó bejegyzései mellett néhány narratív forrásunk is van a morvákra. A VII. Konstantinos Porphyrogennetos bizánci császárnak tulajdonított, 10. század kompiláció, „A birodalom kormányzásáról” (De Administrando Imperio – DAI) a morva-magyar viszonyról és Morávia földrajzi helyéről közeli kortársként szól. A 13. fejezet tudósítása szerint a türköktől (magyaroktól) „*délre eső vidéken Megálé Moravia*, azaz Szvjatopluk országa, melyet ezek a türkök teljesen végigpusztítottak és elfoglaltak.” A 38. fejezetben az szerepel, hogy a türkök, tehát a magyarok „...elűzték Megálé Moravia lakóit, s *megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak.*” A 40. fejezetben a következőket olvashatjuk a türkök/magyarok lakóhelyéről: „...az első, ahol Turkia kezdődik, Traianus császár hídja, azután még három napi útra ettől a hídtól Belgrád...és ismét a folyó visszakanyarodásánál (Száva) van az úgynevezett Sirmion Belgrádtól két napi útra, és azokon (*t.i. Sirmion és Belgrád*) túl a kereszteletlen *Megálé Moravia*, melyet a türkök megsemmisítettek, s amelyen előbb Szvjatopluk uralkodott.” Ami pedig a fentiektől (Sirmion, Belgrád) „felfelé esik, ahol Turkia egész szállásterülete van, azt mostanában az ott levő folyók

nevéről nevezik el. A folyók ezek: első folyó a Temes, második folyó a Tutis, harmadik folyó a Maros, negyedik folyó a Körös, és ismét egy másik folyó a Tisza.” A 42. fejezetből az is kiderül, hogy „a törkök a Duna folyón túl, Moravia földjén laknak, de azon (ti. a Dunán) innen is, a Duna és a Száva folyó között. A 41. fejezet elmondja, hogy Szvatopluk három fiának belviszálya támadt, „...s jöttek a törkök, teljesen tönkretették őket és *elfoglalták országukat, amelyben most is laknak*. A nép maradékai szétszéledve *a szomszédos népekhez, a bolgárokhoz, törkökhöz, horvátokhoz* és a többi néphez menekültek.” [Moravcsik Gyula 1988, 37, 45, 48, 50]. Megalé Moravia délen határos lehetett a Belgrád-Sirmion Duna szakasszal, keleten érintkezett a Duna túlsó, déli partján élő dunai bolgárokkal, nyugaton pedig a Szávától délre lakó horvátokkal. Turkia területe részben azonos lehetett a korábbi Moráviával, amint azt a DAI bemutatja. [vö. Tóth Sándor László 2010, 67–69, 2015, 397].

A μεγάλη Μοραβία név mellett a DAI ismeri a μεγάλη Χρωβατία nevet is, a dalmáciai horvátok korábbi otthonát, éppígy szomszédságukban a szerbekét. A kínálkozó párhuzamot nagyban erősíti, hogy megalé Hrovátia és szerb-szorb szomszédja éppígy keresztleletlen, mint a 40. fejezet szerint megalé Moravia. A másik két balkáni ország esetén Konstantin munkája azonban egyértelműen meg is adja a megalé névvel megkülönböztetett korábbi lakóhely jócskán eltérő földrajzi helyét, míg Morávia esetében ilyen adat nincsen. A 13, 38, 40 fejezet Megalé Moráviájánál éppígy szerepel a törkök általi elpusztítás és odaköltözés, mint a 41. és 42. fejezet Moráviája esetén. A 13. és 40. fejezetben Megalé Morávia fejedelmeként szerepel Szvatopluk, a 41. pedig Morávia fejedelmeként mutatja be. A jelzős, régi Morávia tehát bizonyosan ugyanaz az ország, mint a jelző nélküli Morávia. Így a „megalé, régi” szó a horvátok és a szerbek esetében az új lakóhelyhez képest lehet hivatott a másik, időben korábbi mivoltát kifejezni, a morvák esetében pedig Konstantin korához képest értendő, „régén létezett” értelemben. A keresztleletlen jelzőben kifejeződő ellentét a görög Metód által megkeresztelt Moráviával ezért nem utalhat két ország létezésére. Konstantin Szvatoplukot a déli morvák uraként ismerte, a másik két néppel szemben nem tudva korábbi morva hazáról.

A muszlim földrajzi irodalom is igen fontos információkat őrzött meg Szvatopluk Moráviájának elhelyezkedéséről. Gardīzī szerint a „n.nd.r-ok fölött a folyó partján egy nagy hegység van, és a folyó ennek a hegységnek az oldala mentén jön. A hegység mögött van egy nép a keresztények közül. Őket M.rwāt-nak hívják. Közöttük és a n.nd.r-ok között tíznapi járóföld van. Ők nagy lélekszámú nép.” [Zimonyi István 2005, 37]. A folyót a Dunával szokták azonosítani, a hegységet a Kárpátokkal, a folyó melletti hegy pedig a Vaskapu környékére utalhat. A tíznapi járóföldet értelmezhetjük a bolgár központ Preslav, és a Belgrádtól északra eső Morávia távolságaként, mert a DAI szerint Thesszalonikétől a Duna-parti Belgrádig 8 napi út van. [Minorsky, V. 1970, Eggers, Martin 1995, 125–126; vö. Zimonyi István 2005, 216]. Mivel azonban Turkia kezdetétől, Traianus-hídjától (Vaskapu) háromnapi út Belgrád, onnan Sirmion kétnapi út, az azokon túl levő keresztleletlen Megalé Morávia további öt napnyi távolságával is számolhatunk, ami az északi lokalizációt támogatja. [Göckenjan, H.–Zimonyi, I. 2001, 175–176.; vö. Zimonyi István 2005, 217]. Magam úgy látom, hogy amennyiben Belgrád és Sirmion között nem közvetlenül a Duna túlsó partján feküdt volna Megalé Moravia, akkor távolsága szintén megadásra került volna, napokban. Erre jó példa a 37. fejezet: „Besenyőország távolsága Úziától és Kazáriától öt napi út, Alániától hat napi út, Mordiatól tíz napi út, Oroszországtól egy napi út, Turkiától négy napi út, Bulgáriától fél napi út, Chersonhoz nagyon közel van, Bosporoshoz pedig még közelebb.” [Moravcsik Gyula 1988², 41-42]. A

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

'nagyon közel' és 'még közelebb' kifejezések a távolságok pontos viszonyítására utalnak, így Belgrád-Sirmion esetében az 'azokon túl' meghatározás éppen Megálé Morávia határára utalhat. Al-Mas'ūdī arról ír, hogy északon van a „Danubah folyó s a Malāwah; ez utóbbit így nevezik saqāliba nyelven is. Ez hatalmas folyó; szélessége mintegy három mérföld; Konstantinápolyon túl fekszik. Egy időben e folyó mentén feküdtek a nāmġīn s a saqāliba közé tartozó murāwa szállásai, de most már a burgár [dunai bolgárok] közül sokan telepedtek oda, amikor keresztényekké lettek.” [Kmoskó Mihály 2000, 207, Zimonyi István 2005, 219–220]. A Malāwah~Morava folyó valóban jelentős vízfolyás, több száz kilométer hosszú, és néhol 10 méteres mélységet is elér. [KMTL 466: déli Morava. Rokay Péter]. A dunai bolgárok morvákhoz települése szomszédságukra utal. A Vaskapu, Belgrád és Sirmium táján, a mai Észak-Szerbiában tűnik fel a 10. században a morvai bulgár püspökség, Morava, a mai Branicevo (Barancs) központtal. [KMTL 82: Rokay Péter – Takács Miklós]. Ez a terület feltűnően egybeesik a morváknek a DAI leírásából kikövetkeztethető lakóhelyével. Az Annalista Saxo 1059-ben erről a várossal írta: „civitate Morawa, que in confinio Ungarorum et Bulgarorum sita est”, [CFHH 223] míg a szintén jól informált Ibn Hayyān 942-ben északon helyezte el azt: e turkok „országá messze keleten van. A besenyők tőlük keletre vannak, velük szomszédosak. Róma földje tőlük délre esik, Konstantinápoly városa pedig kicsit ferdén keletre. Északra tőlük Murāwah városa van és a szlávok többi országá, nyugatra tőlük a szászok és a frankok vannak.” [Elter István 2009, 62].

Az óorosz évkönyvek (PVL) a következőket közlik a morvákról, a Laurentius és a (patriarchai vagy Nikon) kézirat alapján: „Бъ бо единъ языкъ Словенескъ: Словень же съдяху по Дунаю, их же приаша Угры, и Морава и Чеси... Симъ бо пръвое положени книги (во Испании въ градъ) Моравъ, (еже ест Илириць), яже и прозвася грамота Словенская... И умолена быста царемъ и посла ихъ [Мефодіа и Константина] въ Словеньскую землю къ Ростиславу и къ Святополку и Кочелови. Мефодій оста въ Моравъ. ...св. Мефодіа князь Кочель постави епископа во Пании (во Испании въ градъ Моравъ еже естъ Илирикъ), на столъ святого Онъдроника апостола.” [Hodinka Antal 1916, 41-47]. A Naum-életírás azt beszéli el, hogy Metód 885-ös halálát követően „Nem sok év után eljöttek az ugrok, a peon nép, és földjüket elfoglalták és elpusztították. Akiket azonban az ugrok nem ejtettek foglyul, Bulgáriába futottak. És földjük pusztá maradt az ugrok hatalmában.” [HKIF 168–169]. A PVL Morava városa, Metód székhelye, az antik állapotoknak megfelelően a 9. században is a Száva vonalán érintkező Illyricum és Pannonia határán kereshető. [KMTL 460: Mitrovica. Takács Miklós]. A Naum-életírás leírása a morvák bolgárokhoz meneküléséről szomszédságukra utal, hiszen az aligha képzelhető el az őket üldöző magyarok földjén át. A szláv források utalásai a morvák lakóhelyére vonatkozóan tehát éppúgy az Észak-Balkánra utalnak, mint a DAI és a muszlim források adatai.

Regino szerint a 889-ben Szkítiából érkező magyarok „Et primo quidem Pannoniorum et Avarum solitudines pererrantes...deinde Carantanorum, Marahensium ac Vulgarum fines... irrumpunt...” [Regino, 132-133]. Regino nyomán tehát az Orienshez tartozó Karantánia, továbbá a morvák és a bolgárok szomszédságát valószínűsíthetjük. Az egykorú Annales Fuldenses szerint a. 892. „Missi autem propter insidias Zwentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere de regno Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluenta Savi fluminis navigio in Bulgaria perducti.” [Annales Fuldenses Continuatio Ratisbonensis 121-122]. Braszláv pannonszláv hercegségének szomszédságát, a Száva mentén Bulgária

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

irányában tehát a morva fejedelem fegyveresei ellenőrizték. Szent Apri legendája szerint a magyarok „Misia eversa, Marahensiumque licet gentilium, convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruerunt.” Forrásunk Moráviát egyértelműen Moesia és Pannonia között lokalizálja. Freisingi Ottó Porta Moesia néven említi az Ausztriából Moson felé vezető kaput. Ám ebből aligha következik a Moesia=Moson azonosság. [Sasinek, František V. 1906, 172-174]. Pilgrim salzburgi érsek a 10. század végén Moráviát Pannonia Inferior vagy Orientalis és Moesia részeként ismerte. [CFHH I. 396–398]. A Száva alsó szakasza tehát Szvatopluk uralma alatt lehetett a 9. század végén.

3 A csehek és a morvák kapcsolatai

A csehek 9. századi felkelései a bajorok ellen többnyire a morvák mozgolódásával álltak kapcsolatban, a bajorok néha a cseh területen keresztül tértek haza Moráviából, többnyire azonban külön sereg indult a csehek és külön a morvák ellen. Az események értelmezését megnehezíti, hogy a többi résztvevő szláv törzs, így a sorabok, de a dalmatákkal kevert dalamancok esetében is nehéz eldönteni, hogy északi vagy déli csoportjukról lehet-e szó: a. 846. „Hludowicus...cum exercitu ad Sclavos Margenses defectionem molientes profectus est. ...ducem eis constituit Rastizen nepotem Moimari; inde per Boemanos...reversus est.” a. 848. „Hludowicus... Boemanos eruptionem molientes per Hludowicum filium suum missa adversus eos expeditione contrivit...” a. 856. „...Hludowicus rex collecto exercitu per Sorabos iter faciens ducibusque eorum sibi coniunctis Dalmatas proelio superat...inde per Boemanos transiens...” a. 857. „Otgarius episcopus et Hruodoltus comes palatii et Ernestus filius Ernusti ducis cum hominibus suis in Boemanos missi civitatem Wiztrachi ducis ab annis multis rebellem occupaverunt, expulso ab ea Sclavito filio Wiztrachi, qui Tyrannidem tunc in ea exercebat. Quo per fugam lapso et ad Rastizen se conferente frater eius, qui ab eo patria pulsus apud Zistiboron Sorabum exulabat, ad regem fideliter veniens loco fratris dux constituitur.” a. 869. „Sclavi, qui vocantur Behemi, terminos Baioariorum crebris incursionibus infestant... Contra quos Hludowicus rex tutores patrium illarum interim misit... Carlmannus exercitibus Rastizi bis numero congressus victor extitit... Sorabi et Siusli iunctis sibi Behemis et ceteris circumcirca vicinis antiquos terminos Thuringiorum transgredientes plurima loca devastant...” a. 869. „...rex Hludowicus collectis copiis in partes divisit exercitum: nam aequivocum suum cum Thuringiis et Saxonibus ad...Sorabum...Baioarios vero Carlomanno in adiutorium fore praecepit contra Zuentibaldum nepotem Rastizi dimicare volenti...Interea Hludowicus frater illorum cum Sorabis manum conserens...Behemis, qui a Sorabis mercede conducti fuerant...” a. 871. „Rex...in Baioariam profectus contra Behemos inruptionem...Interea Sclavi Marahenses nuptias faciunt, ducentes cuiusdam ducis filiam de Behemis.” a. 872. „...misit Thuringos et Saxones contra Sclavos Marahenses...alii destinatur contra Behemos.” a. 872. „Iterum quidam de Francia mittuntur Karlomanno in auxilium contra Sclavos supradictos (sc. Marahenses);alii destinatur contra Behemos.” a. 874. „...legatos Zuentibaldi...suscepit...Behemorum quoque nuntia rex audivit et absolvit.” a. 880. „Sclavi, qui vocantur Dalmatii, et Behemi atque Sorabi caeterique circumcirca vicini audientes stragem Saxonis a Nordmannis factam pariter conglobati Thuringios invadere nituntur.” [Annales Fuldenses Pars II. 36,37,47,67,68-69,74-76,82-83,94-95]. a. 888. „noster...ministerialis nomine Heimo... Et si forsitan de Marauorum regno aliquis causa iustitiae supervenerit, si tale quidlibet est quod ipse Heimo vel advocatus eius corrigere [ne]-quiverit, iudicio eiusdem comitis (Arbo terminalis comes) potenter finiatur.” [Arnulf 47-48]. a. 903-905 „in comitatu Arbonis...in loco, qui dicitur Raffolttestetun,

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

retulerunt loca thelonio et modum theolonei... (1) usque ad silvam Boemicam... (6) Sclavi vero, qui de Rugis vel de Boemanis mercandi causa exeunt... (8) Si autem transire voluerint ad mercatum Marahorum.” [Capitularia 250-252]. a. 897. „gentis Behemitarum duces ad imperatorem Arnulfum...devenerunt...suffragia contra eorum inimicos, Marahabitas.” a. 899. „...Bawariorum principes cum suis fines Marahabitarum...invaserunt.” a. 900. „Baiowarii per Boemanniam...assumptis regnum Marahavorum...” [Ann. Fuldenses. Continuatio Altahenses 131, 132, 134].

Szvatopluk cseh feletti hatalmára a Fuldai Évkönyvek bejegyzése utal: a. 895: „Mediante mense Iulio habitum est urbe Radasbona generale conventum; ibi de Sclavania omnes duces Boemanorum quos Zwentibaldus dux a consortio et potestate Baioaricae gentis per vim dudum divellendo detraxerat, quorum primores erant Spitignewo, Witizla, ad regem venientes et honorifice ab eo recepti per manus, prout mos est, regiae potestati reconciliatos se subdiderunt.” [Ann. Fuldenses Continuatio Ratisbonensis 125]. Szvatopluk életében tehát a cseh fejedelmek a morva fejedelem fennhatósága alatt álltak. A cseh-morva szomszédságra magyarázatot nyújthat Theotmar salzburgi érsek 900-ban kelt levelének egyik mondata. Eszerint „Antecessor vester, Zuentibaldo duce impetrante, Wichingum consecravit episcopum et nequaquam in illum antiquum Pataviensem episcopatum eum transmisit, sed in quendam neophitam gentem, quam ipse dux domuit bello et ex paganis christianos esse patavit.” [Theotmarus archiepiscopus Iuvaviensis. Epistola ad Iohannem IX papam. CFHH, 2199]. A Szvatopluktól háborúban legyőzött és megtérített, a mai Nyitra környékén élt nép aligha azonosítható a morvakkal, Morávia 871 után terjeszkedhetett ki e területre.

A legnevesebb 9. századi szláv fejedelem, Szvatopluk és a csehek történeti kapcsolata mély nyomokat hagyott a cseh historiográfiában. Első írásos feljegyzése Cosmas prágai dékán 12. századi krónikájában olvasható: 10. c. „Gostivil autem genuit Borwoy, qui primus dux baptizatus est a venerabili Metudio, episcopo in Moravia, sub temporibus Arnolphi imperatoris, et Zuatopluk ejusdem Moraviae regis.” 14.c. „qui (Svatopluk) sibi non solum Boemiam, verum etiam alias regiones, hinc usque ad flumen Ogram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subjugarat.” Cosmas Moráviára vonatkozó ismeretei Reginótól származnak, Borivoj megkeresztelésére vonatkozó önálló állítása viszont súlyos kronológiai tévedés.¹

Szvatopluknak Csehországra és a mai nyugat Szlovákiára kiterjedő fennhatósága azonban történeti tény. [Cosmas 71, 80-81]. Pulkava, Cosmas 13. századi követője további, korabeli forrásokban nem található információkat közöl: 13. c. „Anno Domini DCCCXCIII dux Borziwoy baptisatus est cum uxore sua beata Ludemila a beato Metudio, archiepiscopo Moraue, sub temporibus Arnolphi imperatoris, induccione Swatopluk, Moraue regis, in civitate Welegradensi, cui regi Moraue temporibus illis dux Boemie suberat. Eidem eciam regi suberant terre, videlicet Polonia et Rusia, et erat caput regni Moravie civitas Welegradensis. ...Nam filius suus, qui regnum post eum gubernavit, quadam die festiva volens venari prope civitatem Welegradensem in silva, que Greczen vocatur, intimavit archiepiscopo sancto

¹ A kiadó lábjegyzete: In chronologia constituenda erravit; obiit Methodius die 6 in. April. 885, Arnulfus regnum adeptus est a. 887, et Zuatopluk Marahensium dux mortuus est a. 894, testibus Fuldens. Annalibus. Eorumdem auctoritate, qua confirmatur Bohemorum ducis filiam a Marahensibus in matrimonium ductam esse a. 871, haud inmerito rerum Bohemicarum scriptoribus effici videbatur Borwoy ducem eodem fere tempore baptizatum esse.

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

Metudio.” Metód welegrádi egyháza megszenteltelénítése miatt ment Csehországba Borivoj fejedelemhez, akit megtérített. Tovább is fűzi a cseh kapcsolatot: „Ille beatus Cirillus Morauiam ad fidem converterat et multas alias Slowanicas regiones. ...corpus sancti Clementis de tumba eius recipiens, secum Moraviam attulit; et deinde, cum de Morauia recederet, ivit Boemiam corpus sancti Clementis secum portans. Quod quidem sanctum corpus in castro Wysegradensi in ecclesia beati Clementis per triennium conservavit.” [Pulkava]. Az önállóságáért sok évszázados harcot vívott cseh egyház és államiság fedezte fel az igen hasonló helyzetben tevékenykedett Metódot, a morva egyház érsekét és Szvatoplukot, Morávia uralkodóját, mint függetlenségének hivatkozási alapját. Ezért a rövid ideig, Szvatopluk negyedszázados uralma idején létezett politikai kapcsolatukat igyekeztek kihangsúlyozni, és a cseh egyház morva előzményeit legalább áttételesen igazolni.

4 Következtetésem

Írott forrásaink szerint a morva fennhatóság Szvatopluk idején a mai Belgrád vidékétől Nyitra vidékéig bizonyosan kiterjedt. A „Megálé” azaz „rég” Morávia, amit a magyarok a 9. század végén elpusztítottak, részben a magyarok új hazáját alkothatta, a magyar Alföld déli részén, illetve Belgrádtól délre kereshető. A morva állam Szvatopluk által meghódított északi részein létrejött „új” Morávia hagyománya a cseh történeti emlékezetben tovább élt. Hogy miképpen kapcsolódhat mindehhez az északi Morava-folyó völgyében feltárt 9. század végi régészeti kultúra, nehezen dönthető el. Feltűnő, hogy a pannóniai frank grófsági székhelyen, Zalaváron a morva paliszádvárak mása került elő. A morvaországi és pannóniai erődített központokban és környékükön frank-bajor mintára létesültek nemesi udvarházak és templomok, a leletanyag feltűnően egyezik, nem tekinthető etnikumjelzőnek. [Szőke Béla Miklós 1996, 11-43, 1996a, 73-103, 1998, 257-319, 2014, 31-42].

Irodalomjegyzék

1. Ann. Fuldenses: *Scriptores Rerum Germanicarum in usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Annales Fuldenses sive Annales Regni Francorum orientalis*. Post editionem G. H. Pertzii recognovit Fridericus Kurze. Hannoverae 1891. Pars I. Seligenstadensis: Einhardus A.714-837.p.1-28. Pars II. Fuldensis: Ruodolfus A.838-863.p. 29-61. Continuatio Ratisbonensis A. 882-907.p.107-131. Continuatio Altahenses A.897-901. p.131-135.
2. Ann. Hildesheimenses: *Annales Hildesheimenses in usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi*. Contulit cum codice Parisiensi Georgius Waitz. Hannoverae 1878.
3. Annalium Bertinianorum: *Annalium Bertinianorum pars tertia. Auctore Hincmaro, remensi archiepiscopo. Monumenta Germaniae Historia inde ab Anno Christi quingentesimo usque ab annum millesimum et quingentesimum*. Edidit Georgius Heinricus Pertz. Scriptorum. Tomus I. Hannoverae MDCCCXXVI.
4. Ann. Regni Francorum: *Scriptores Rerum Germanicarum in usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Annales Regni Francorum et Annales Q. D. Einhardi*. Post editionem G. H. Pertzii. Recognovit Fridericus Kurze. Hannoverae 1895.

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

5. Arnulf: *Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Edidit Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevii. Diplomata Regum Germaniae ex stripe Karolinorum. Tomus III. Arnolphi diplomata. Berolnini apud Weidmannos MCMXXX. 47-48. Arnolf, 32. oklevél.
6. Capitularia: *Monumenta Germaniae Historia inde ab Anno Christi quingentesimo usque ab annum millesimum et quingentesimum.* Edidit Societas Aperiendis Fontibvs. Legum sectio II. Capitularia regvm Francorvm. Tomus II. Hannoverae impensis bibliopoli Hahniani. MDCCCLXXXVII. 250-252.
7. CFHH: Gombos, F. Albin: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae.* I-IV. Bp. 1937-1943.
8. Cosmas: *Cosmas Pragensis (1045-1125) Chronica Bohemorum.* 71, 80-81. Letöltve 2015. május 20-án a Chronica Bohemorum. Cosmas Pragensis ecclesie decanus. elektronická edice. Editor Bertold Bretholz. Přepis Jana Kmuníčková. weboldalról: http://digit.nkp.cz/projekty/VZ-2004_2010/2007/Prilohy/StructuredText/Kosmas_pozn.xml
9. Einhardi Annales: *Monumenta Germaniae Historia inde ab Anno Christi quingentesimo usque ab annum millesimum et quingentesimum.* Edidit Georgius Heinricus Pertz. Scriptorum. Tomus I. Hannoverae MDCCCXXVI.
10. Geographus Bavarus: *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii.* Letöltve 2015. május 20-án <http://www.slawenmuseum-riewend.de/> weboldalról: <http://www.idrisi.narod.ru/geo-bavar.htm>
11. Paulini Aquileiensis Carmina: *Versus Paulini de Herico duce. Monumenta Germaniae Historica. Inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Edidit Societas Aperiendis Fontibus rerum germanicarum medii aevii. Poetarvm Latinorvm Medii Aevi. Tomus I. Berolini. Apvd Weidmannos. MDCCCLXXXI. 131.
12. Pulkava: *Cronica Przibiconis dicti Pulkaua.* Letöltve 2015. május 20-án, a Spätmittelalterliche deutsche historiographische Texte böhmischer Provenienz – philologische Analyse, elektronische Edition. Forschungsprojekt-Grantagentur der Tschechischen Republik weboldalról: https://www.phil.muni.cz/german/projekty/hmb/e-text/fr_PulkavaChron_de.html
13. Regino: *Scriptores Rerum Germanicarum in usum Scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi.* Hannoverae 1890. (Ex codice bibliothecae publicae urbs Lipsiensis nr. 995 saec. X.) 132-133.

Könyvek

1. Bowlus, Charles R. (1995): *Franks, Moravians and Magyars. The Struggle for the Middle Danube (791-907).* Philadelphia 1995
2. Eggers, Martin (1995): *Das „Gossmährische Reich.“ Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Gesschichte des mittleren Donaupraumes im 9. Jahrhundert.* Stuttgart, 1995.

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

3. Elter István (2009): *Ibn Hayyān a kalandozó magyarokról*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 24. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2009.
4. Göckenjan, H.–Zimonyi, I. (2001): *Orientalische Berichte über die Völker Osteuropas und Zentralasiens im Mittelalter. Die Tradition (Ibn Rusta, Gardīzī, Hudūd al-Ālam, al-Bakrī und al-Marwazī)*. Wiesbaden, 2001.
5. HKIF: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István közreműködésével szerkesztette Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged, 1995.
6. Hodinka Antal (1916): *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. „Az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye” köteteiből a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából fordította Hodinka Antal lev. tag. Budapest, 1916. A M. Tud. Akadémia kiadása.
7. Kmoskó Mihály (2000): *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 13. Szerk.: Zimonyi I. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
8. KMTL: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, 1994.
9. Kristó Gyula (1980): *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Magvető Kiadó, Bp. 1980. 194-195.
10. Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor (2006): *Írott források az 1050-1116 közötti magyar történelemről*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22. Szerk.: Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006.
11. MEH: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Szerk.: Györffy György. Bp. 2002.
12. Minorsky, V. (Transl.) (1970): *Hudūd al-Ālam The Regions of the World' A Persian Geography 372 A. H. – 982 A.D.* London, 1970.² Ed. Bosworth, E. s.
13. Moravcsik, Gyula (1988): *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988².
14. SRH: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. In: *Scriptores rerum Hungaricarum*. Ed. Szentpétery, E. Budapestini, 1937.
15. Tóth Sándor László (2010): *A honfoglalástól az államalapításig. A magyarság története a X. században*. Szeged, 2010.
16. Tóth Sándor László (2011): *Levediától a Kárpát-medencéig*. Budapest, 2011.
17. Tóth Sándor László (2015): *A magyar törzsszövetség politikai életrajza. (A magyarság a 9-10. században)*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2015.
18. Vajay, Szabolcs (1968): *Der Eintritt des Ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862-933)* Mainz, 1968.
19. Zimonyi István (2005): *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.

Könyvfejezetek

1. Boba Imre (2005): *Morávia története új megvilágításban*. In: *Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére*. Szerkesztette: Petrovics István. Bp. 2005, 73-142.

II. Fiatalok Európában Konferencia
Pécs, 2015. november 13-14.
Sopianae Kulturális Egyesület
Konferencia kötet

2. Description of Europe: Description of Europe by King Alfred the Great. *A Magyar Honfoglalás Kútfői*. Szerkesztette Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. MTA Bp. 1900. Reprint Nap Kiadó, Bp. 2000. MHK 314-315.
3. Ivanics Mária (2001): Steppei párhuzamok a fehér-ló mondájának értelmezéséhez. in: *Néptörténet–Nyelvtörténet: a 70 éves Róna-Tas András köszöntése*. Szerk.: Róna-Tas András –László Károly–Kincses-Nagy Éva. SZTE-BTK. Szeged (2001) 45-59. 56-57.
4. Kiss Péter (2001): Egy forrás a 9. századi Pannóniáról. A *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 1997-es edíciója. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 16. Szerkesztette: Róna-Tas András. Balassi Kiadó, Bp. 2001. 69-88.
5. Szőke Béla Miklós (1996): Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban) In: *Honfoglaló őseink*. Szerk. Veszprémy László. (Bp.1996), 11-43.
6. Szőke Béla Miklós (1996a): A Dunántúl lakossága és a honfoglaló magyarok. in: *Magyarok Térben és Időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia Tatabánya-Esztergom 1996 05.28-31*. Tudományos Füzetek 11. Komárom-Esztergom Megyei Múzeumi Szervezet. 73-103.
7. Szőke Béla Miklós (2014): A Kárpát-medence a Karoling korban és a magyar honfoglalás. in: *Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. Szerk. Sudár Balázs, Szentpéteri József, Petkes Zsolt, Lezsák Gabriella, Zsidai Zsuzsanna. MTA BTK Bp. 2014. 31-42.

Folyóiratcikkek

1. Király Péter (1976): A Naum-életírás a magyarokról. *Századok* 110, 1976, 842–852.
2. Kučera, Matúš (2010): *Král' Svätopluk, 2010*. Letöltve 2015. november 15-én a Történelemportal.hu weboldalról: <http://tortenelemportal.hu/2010/11/nagy-moravia-mint-az-osszlovakok-allama>
3. Sasinek, František. V. (1906): Zalavár és Mosaburg. *Századok* 40, 1906, 172-174.
4. Székely György (2001): Csehek és magyarok a 10-11. században. *Történelmi Szemle* XLIII (2001) 107-111.
5. Szovák Kornél (1991): A fehérló-monda kérdéséhez. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984/85-2 (1991), 563–569.
6. Szőke Béla Miklós (1998): A korai középkor hagyatéka a Dunántúlon. *Ars Hungarica* 1998/2. 257-319.
7. Tóth Sándor László (1988): Az etelközi magyar-besenyő háború. *Századok* 122, 1988, 541–575.
8. Tóth Sándor László (1996): Megjegyzések a honfoglalás szakaszaihoz. *Századok* 130, 1996, 877-906.

Lektorálta: dr. habil. Tóth Sándor László egyetemi docens (SzTE, BTK, Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék)